

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Факультет початкового навчання
Кафедра мов і методики їх викладання

Н. О. Янко

СИНТАКСИС СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Навчально-методичний посібник
для студентів
вищих педагогічних навчальних закладів
спеціальності 013 Початкова освіта

2-ге видання, виправлене і доповнене

**Чернігів
2016**

УДК 81'367:811.161.2
ББК Ш141.1-22
Я 62

Рецензенти:

- Яновицька Н. І.** – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України;
- Бобир О. В.** – кандидат філологічних наук, професор, декан факультету початкового навчання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка;
- Райська Л. Г.** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мов і методики їх викладання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Янко Н. О.

Я 62 **Синтаксис словосполучення** : навч.-метод. посібник для студентів педагогічних вищих навчальних закладів спеціальності 013 Початкова освіта / Н. О. Янко. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2016. – 52 с.

У посібнику розглядаються синтаксичні особливості словосполучення як важливої складової оволодіння граматичними нормами української літературної мови. Теоретичний матеріал подано описово й у вигляді схем і таблиць.

Посібник містить також схему і зразки синтаксичного розбору словосполучень, завдання для самостійного виконання й тематичного контролю.

Для студентів денної та заочної форм навчання вищих педагогічних навчальних закладів спеціальності 013 Початкова освіта, викладачів курсу «Сучасна українська мова з практикумом», учителів-словесників.

УДК 81'367:811.161.2
ББК Ш141.1-22

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
факультету початкового навчання ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка
(протокол № 3 від 23 листопада 2016 року).*

© Янко Н. О., 2016

Особливе місце в системі підготовки майбутніх педагогів до практичної діяльності займає мовна освіта, адже мова є не лише засобом спілкування, пізнання, а й засобом впливу вчителя на своїх вихованців. Курс “Сучасна українська мова з практикумом” спрямований на формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Пропонований навчально-методичний посібник присвячено питанням синтаксису словосполучення. У ньому з’ясовано основні ознаки словосполучення як синтаксичної одиниці, подано класифікацію словосполучень, описано типи підрядного зв’язку між компонентами словосполучень, здійснено аналіз найскладніших випадків побудови словосполучень в українській літературній мові. Теоретичний матеріал подано описово й у вигляді таблиць і схем. У другій частині посібника вміщено схему і зразки синтаксичного розбору словосполучень, завдання для самостійного виконання й тематичного контролю.

Навчально-методичний посібник призначений для студентів денної та заочної форм навчання вищих педагогічних навчальних закладів спеціальності 013 Початкова освіта, викладачів курсу «Сучасна українська мова з практикумом», учителів-словесників.

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В ІСТОРІЇ МОВОЗНАВЧОЇ НАУКИ

У мовознавстві існували й існують різні погляди на словосполучення як синтаксичну одиницю.

П. Ф. Фортунатов та його послідовники (М. М. Петерсон, О. М. Пешковський та ін.) вважали словосполучення основною одиницею синтаксису, зіставляли його з цілим реченням або його частиною.

П. Ф. Фортунатов зазначав: «Словосполученням у мові я називаю те ціле за значенням, яке утворюється сполученням одного повного слова (не частки) з іншим повним словом, чи буде це вираження цілого психологічного судження, чи вираженням його частини» [20, с. 451]. Психологічне судження як «речення в думці» учений відрізняв від граматичного речення – «речення в мові», яке вважав предметом синтаксичного аналізу. На думку П. Ф. Фортунатова, граматичні речення – це лише один із різновидів словосполучень («закінчені словосполучення»). Усі інші словосполучення мовознавець називав незакінченими.

Визначення поняття, запропоноване О. М. Пешковським, ще ширше, ніж у П. Ф. Фортунатова: «Словосполученням є два слова або низка слів, об'єднаних у мові і в думці» [8, с. 35]. Відповідно до такого підходу поєднання двох (або навіть декількох) речень розглядалось як одне словосполучення.

М. М. Петерсон взагалі відмовляється від поняття речення як синтаксичної одиниці. У праці «Очерк синтаксиса русского языка» (1923 р.) він вперше в історії мовознавчої науки запропонував систематичний опис і класифікацію словосполучень, розглянув їх функції. Цінними є спостереження й висновки вченого про роль і особливості вживання прийменників у словосполученнях, побудованих на основі зв'язку керування. Під поняттям «словосполучення» М. М. Петерсон розумів як двослівні сполучення слів (включаючи сполучення підмета і присудка), так і багатослівні сполучення (тобто просте поширене речення).

О. О. Шахматов до предмета вивчення синтаксису відносить словосполучення і речення. Більше того, словосполучення розглядається ним лише як конструктивний елемент речення і тільки в його складі. Дотримуючись поглядів П. Ф. Фортунатова щодо поділу словосполучень на закінчені й незакінчені, О. О. Шахматов тлумачить словосполучення як «таке поєднання слів, що утворює граматичну єдність, яка виявляється залежністю одних із цих слів від інших» [21, с. 274]. Водночас він підкреслює, що реченню (як закінченому словосполученню) на відміну від словосполучення незакінченого властиві певні ознаки: інтонація, завершеність думки, предикативність. Крім того, у своєму дослідженні мовознавець враховує ще один критерій – поділ речення на головні й другорядні члени. Згідно з ним до вчення про речення О. О. Шахматов відносить сполучення підмета і присудка (тобто предикативні словосполучення), а до вчення про словосполучення – зв'язки другорядних членів речення (між собою і відносно до головних членів речення).

Погляди російських мовознавців значно вплинули на авторів українських граматичних праць 30-50 рр. ХХ ст. У більшості посібників з української мови для вищої школи тлумачення поняття «словосполучення» збігається із визначенням О. М. Пешковського. Зокрема, у «Курсі сучасної української літературної мови» (1951 р.) за редакцією Л. А. Булаховського підкреслюється, що «...мінімальним словосполученням є таке, яке складається з двох членів речення, об'єднаних у свідомості і в мові» [6, с. 7]. А нижче пропонується уточнення: словосполучення – це граматично організоване об'єднання слів.

Принципово нового підходу в розв'язанні проблеми дотримувався В. В. Виноградов. Розмежовуючи предикативні й непредикативні сполучення слів, мовознавець зазначав: «Словосполучення тільки в складі речення і через речення входить у комунікативну систему категорій мови, засобів повідомлення. Але воно належить так само, як і слово, і до сфери «номінативних» засобів мови, засобів позначення. Воно так само, як і слово, є будівельним матеріалом, який використовується в процесі мовного спілкування» [2, с. 38]. На відміну від своїх попередників учений основною синтаксичною одиницею вважав речення. Словосполучення у працях В. В. Виноградова і його

численних учнів розглядалося як граматична єдність, яка у складі речення виражає єдине, хоча і складне, розчленоване поняття.

Особливе значення в історії розвитку вчення про словосполучення в українському мовознавстві має монографія «Словосполучення в сучасній українській літературній мові» Г. М. Удовиченка. Це перше ґрунтовне дослідження, у якому словосполучення аналізується як специфічна синтаксична одиниця, відмінна від інших одиниць мови. Під словосполученням учений розумів «синтаксично-семантичні єдності, утворені за нормами і правилами національної мови з двох чи більшої кількості повнозначних слів, які виражають єдину, хоч і в лексично членній формі, назву предмета, поняття чи уявлення» [18, с. 11].

У сучасному мовознавстві також існують суперечності у вченні про словосполучення. Зокрема, лінгвісти неоднозначно дають відповіді на такі запитання:

1. Чи існує словосполучення поза реченням?
2. Чи підмет і присудок є словосполученням?
3. Чи є словосполученням сурядна одиниця?

Так, український лінгвіст О. С. Мельничук [7] виокремлює підрядні й сурядні словосполучення. Наприклад: *теплий день* (підрядне), *брат і сестра* (сурядне). Крім того, до підрядних мовознавець відносить й компоненти, які пов'язані предикативним зв'язком: *ліс шумить, роки пройшли; свято, що наближається*.

Лінгвісти І. Р. Вихованець [1], О. Д. Пономарів [17], І. П. Ющук [22] та інші за характером синтаксичного зв'язку виділяють також два типи словосполучень – підрядні й сурядні. Поєднання підмета і присудка вони розглядають як предикативне сполучення слів.

На думку І. І. Дацюка [15], В. І. Кононенка, Д. І. Ганича [10], Р. М. Попова, Д. П. Валькової та ін. [12], **словосполучення** – це синтаксична одиниця, що утворюється поєднанням двох або більше повнозначних слів, пов'язаних між собою підрядним зв'язком і певними семантико-синтаксичними відношеннями. Воно складається із *стрижневого*, граматично незалежного, головного, і *підрядного*, граматично залежного, компонентів. Зважаючи на це, сурядні сполучення слів та сполуки підмета і присудка вчені не рекомендують називати словосполученнями.

У нашому дослідженні вважаємо за доцільне дотримуватися останнього підходу у вченні про словосполучення, згідно з яким не кожне поєднання слів є словосполученням. **До словосполучень не належать:**

1) **предикативні сполучення слів**, а саме: поєднання підмета і присудка, яке виникає тільки в реченні. Підмет і присудок становлять граматичну основу речення і зв'язок між ними називають не підрядним, а координаційним:

Весна прийшла. Прилетіли птахи;

2) **напівпредикативні сполучення слів**, які виникають також тільки в реченні. Наприклад, між відокремленим означенням, вираженим дієприкметниковим зворотом, й означуваним словом:

Знесилений довгою дорогою, він зупинився на мить;

3) **поєднання слів на основі сурядного зв'язку**, а саме: група однорідних членів речення:

день і ніч; яблука й груші; сніг чи дощ; не друг, а ворог;

4) **складені (аналітичні) форми слів**, наприклад:

буду читати, будемо знати (форма майбутнього часу дієслова);

більш відомий, найбільш енергійний, менш старанно (форми вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників і прислівників);

став студентом, буде смішним (складений іменний присудок) та інші;

5) **поєднання слів з однією функцією**, наприклад:

- повтор одного і того ж іменника в різних відмінкових формах із прийменником або без нього: *робота роботою, з дня на день*;

- інфінітива з дієвідмінюваною формою того ж дієслова: *послухати послухаю, прочитати прочитаю* тощо;

б) **поєднання повнозначних частин мови зі службовими**, наприклад:

через хворобу, на озері, незважаючи на вітер, відповідно до наказу, немов сонце, співав би, читайте ж.

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ У ЗІСТАВЛЕННІ З ІНШИМИ СИНТАКСИЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ

Словосполучення тісно пов'язане з іншими одиницями мови (словом, словоформою як мінімальною синтаксичною одиницею, реченням), має з ними як спільні, так і відмінні ознаки.

Порівнюючи *словосполучення* зі *словом*, мовознавці (Бевзенко С. П. [16], Дацюк І. І. [15], Загнітко А. П. [4], Караман О. В. [13] та ін.) називають такі найхарактерніші для них спільні ознаки:

- 1) слово і словосполучення не є комунікативними одиницями;
- 2) обидві одиниці позбавлені предикативності, не мають інтонації повідомлення;
- 3) їм властива номінативна функція;
- 4) словосполучення, як і слово, має систему форм, або парадигму, яка зумовлена системою форм стрижневого слова;
- 5) обидві одиниці виступають будівельним матеріалом для речення.

Водночас дослідники визнають, що між словом і словосполученням існують суттєві відмінності:

- 1) словосполучення порівняно зі словом має складнішу структуру: воно складається як мінімум із двох повнозначних слів – граматично незалежного і граматично залежного;
- 2) словосполучення утворюється у процесі спілкування за певною схемою, тоді як слово існує в мові як готова одиниця;
- 3) мінімальним контекстом для словосполучення є речення, а для слова – словосполучення;
- 4) на відміну від слова, словосполучення конкретніше за характером позначуваних явищ дійсності: залежні слова в словосполученнях звужують обсяг поняття, даючи йому точнішу назву;
- 5) у словосполученні активно виявляються граматичні категорії опорних слів [4, с. 50-51; 16, с. 14-15].

Аналізуючи *словосполучення* і *речення*, лінгвісти (Дацюк І. І. [15], Загнітко А. П. [4], Караман О. В. [13], Кулик Б. М. [5], Слинько І. І. та ін. [11]) доводять, що цим синтаксичним одиницям також властиві спільні ознаки. Зокрема, обидві одиниці позначають розширений факт дійсності, граматично оформлені, їх компоненти поєднані синтаксичним зв'язком. До найістотніших відмінних ознак дослідники відносять такі:

1) словосполучення – некомунікативна одиниця, йому властива номінативна функція (тобто функція називання), речення ж є комунікативною одиницею;

2) словосполучення не має предикативного значення та інтонації висловлювання; воно є будівельним матеріалом для речення;

3) словосполучення характеризується інтонацією називання, а речення – повідомлення;

4) словосполучення завжди двочленне (складається з двох або більше повнозначних слів, об'єднаних підрядним зв'язком), речення ж може складатися і з одного слова;

5) з наявних видів синтаксичного зв'язку (сурядного, підрядного, предикативного) у реченні реалізуються всі, а в словосполученні – тільки підрядний прислівний зв'язок [4, с. 50; 13, с. 313; 18, с. 161].

КЛАСИФІКАЦІЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

1. КЛАСИФІКАЦІЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ЗА СТУПЕНЕМ СЕМАНТИЧНОГО ЗЛИТТЯ КОМПОНЕНТІВ

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ			
Синтаксично вільні	Синтаксично зв'язані (нерозкладні, цілісні)	Лексично зв'язані	Фразеологічно зв'язані
<p>Кожний компонент словосполучення виконує в реченні роль окремого члена речення. Такі словосполучення легко розкладаються, лексичне значення компонентів зберігається.</p> <p>Наприклад: <i>червоне яблуко, прочитати роман, приїхати швидко, записати в зошит, дуже сміливий</i></p>	<p>1. З кількісно-іменним значенням, наприклад: <i>двоє учнів, багато дітей, більшість робітників, група студентів, пляшка молока.</i></p> <p>2. Зі значенням вибірконості (числівник або займенник + іменник або займенник із прийменником <i>з (із)</i>, наприклад: <i>трос з класу, хтось із нас, кожен із присутніх.</i></p> <p>3. Зі значенням сумісності виконання дії (іменник або займенник + іменник або займенник з прийменником <i>з (із)</i>, наприклад: <i>Іванко з Петриком, батько з сином, ми з тобою.</i></p> <p>4. Характеристика людини (слова <i>з очима, з носом, зросту...</i> + прикметник, що їх пояснює): <i>дівчина із зеленими очима, хлопчик середнього зросту</i></p>	<p>1. Складні наукові терміни, наприклад: <i>ведмежі вушка (трава), ціаністий калій, ромаш-лікарська.</i></p> <p>2. Власні назви, наприклад: <i>Чорне море, Кривий Ріг, Верховна Рада України.</i></p> <p>3. Окремі загальні назви, що означають одне поняття: <i>дитячий садок</i></p> <p>Вивчаються у розділі «Лексикологія»</p>	<p>Фразеологічні сполучення слів, наприклад: <i>замилувати очі, тримати язик за зубами, бити байдики.</i></p> <p>Вивчаються у розділі «Фразеологія»</p>

Примітка. Компоненти синтаксично цілісних, лексично і фразеологічно зв'язаних словосполучень виступають одним членом речення, не членуються на головне і залежне слово, означають одне поняття. Наприклад: *Велика згряя журавлів кружляла високо і плавно над землею* (М. Рильський).

2. КЛАСИФІКАЦІЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ЗА МОРФОЛОГІЧНИМ ВИРАЖЕННЯМ СТРИЖНЕВОГО (ГОЛОВНОГО) СЛОВА

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ					
ДІЄСЛІВ- НІ	ІМЕННІ				ПРИСЛІВ- НИКОВІ (адвербіальні)
Стрижневе слово – дієслово або його форми, наприклад: <i>малювати картину, працювати над книгою, уважно писати, прийшов сказати, виконуючи завдання, підписано тобою</i>	Субстан- тивні (іменни- кові)	Ад'єктив- ні (прикмет- никові)	Займен- никові	Числів- никові	Стрижневе слово – прислівник або слово категорії стану, наприклад: <i>дуже рано, особливо сумлінно, зовсім недавно, ліворуч від дороги, краще за художника, сумно від розлуки</i>
	Стрижневе слово – іменник, наприклад: <i>вдалий рік, наш край, зібраний урожай, бажання вчитися, кадр фільму, їзда верхи, п'ятий місяць</i>	Стрижневе слово – прикметник, наприклад: <i>старший від брата, охочий поїсти, дуже гарний, надзвичайно цікавий, сильний духом</i>	Стрижневе слово – займенник, наприклад: <i>хтось із учнів, кожний із громадян, дехто із нас</i>	Стрижневе слово – числівник, наприклад: <i>один із чотирьох, п'ять книг, двоє в шинелях, вісім десятих урожаю, двоє з нас, багато меду</i>	

3. КЛАСИФІКАЦІЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ЗА СТРУКТУРОЮ

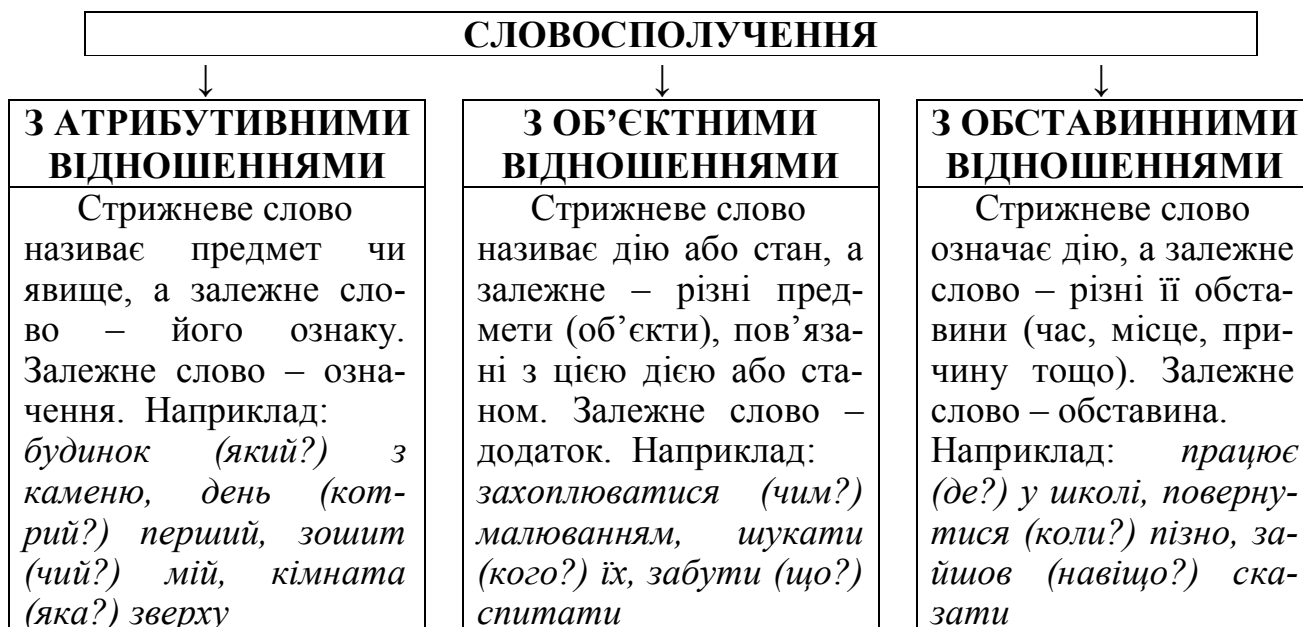
I. За кількісним принципом:

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ	
ПРОСТІ	СКЛАДНІ
Об'єднання 2-х повнозначних слів або слова з синтаксично нерозкладним словосполученням. Наприклад: <i>жити в місті, не відвідувати через хворобу, жити душа в душу, читати Івана Франка</i>	Об'єднання 3-х і більше повнозначних слів, що утворюється з простого словосполучення і залежного від нього повнозначного слова або головного слова і простого словосполучення. Наприклад: <i>вкинути листа у скриньку, поїхати в санаторій відпочити, цікаві прогулянки вечорами</i>

II. За кількістю компонентів і характером підрядного зв'язку:

4. КЛАСИФІКАЦІЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ЗА ХАРАКТЕРОМ СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ

Порівняйте: *сукня з бавовни* – *бавовняна сукня, життя в селі* – *сільське життя, цвіт акації* – *акацієвий цвіт* (атрибутивні відношення), але *миска з пиріжками* (об'єктні відношення).

Примітка. До атрибутивних відносять і словосполучення, у яких виражаються апозитивні відношення: стрижнєве слово називає предмет, а залежне є прикладкою. Наприклад: *хлопець-козак, дуб-велетен* (питання який?), *студентка-відмінниця, дівчина-красуня* (питання яка?), *місто-герой* (питання яке?).

ВИДИ ПІДРЯДНОГО ЗВ'ЯЗКУ СЛІВ У СЛОВОСПОЛУЧЕННІ

ВИДИ ПІДРЯДНОГО ЗВ'ЯЗКУ

↓ УЗГОДЖЕННЯ	↓ КЕРУВАННЯ	↓ ПРИЛЯГАННЯ
Вид зв'язку, за якого залежне слово вживається в тій же формі (роду, числа, відмінка), що й головне, тобто залежне слово узгоджується з головним словом.	Вид зв'язку, за якого головне слово керує залежним словом, тобто вимагає, щоб залежне слово стояло у певному відмінку.	Вид зв'язку, за якого залежне слово має незмінну форму і приєднується до головного тільки за змістом, тобто «прилягає». Залежне слово може бути виражене інфінітивом, прислівником, дієприслівником.
<i>Засоби вираження зв'язку – форми слів, флексія, порядок слів.</i>	<i>Засоби вираження зв'язку – форми слів, прийменники, порядок слів.</i>	<i>Засоби вираження зв'язку – незмінна форма залежного слова, порядок слів.</i>
Наприклад: <i>уважний учень, уважного учня, уважному учневі, уважним учнем та ін.</i>	Наприклад: <i>виконати вправу, подивитися фільм, написати у зошиті, книга сестри, вищий від брата, помножити на три</i>	Наприклад: <i>приїхати перевіряти, задумати женитися, переписати двічі, чітко усвідомлений, мовчати посміхаючись</i>

Примітка. Окрім розглянутих видів підрядного зв'язку, лінгвісти Л. А. Булаховський, Б. М. Кулик, С. П. Бевзенко, І. І. Дацюк та ін. [5; 6; 15; 16] виокремлюють ще один різновид – **тяжіння**. Це вид зв'язку, за якого залежне слово, що стоїть після присудка і підпорядковується йому, семантично тяжіє до підмета й опосередковано (через присудок) пояснює його. У ролі залежного слова можуть уживатися прикметники, дієприкметники, а також порядкові числівники і займенники прикметникового типу, які виконують функцію повнозначної зв'язки при іменному складеному присудку й формально узгоджуються з підметом (в роді, числі та відмінку). Наприклад: *Непроглядний гай стоїть тихий і спокійний...* (Марко Вовчок). *У п'ятницю Сергій прийшов утомлений.*

УЗГОДЖЕННЯ

ПОВНЕ

Форма залежного слова повторює форму головного слова за родом, числом і відмінком. Наприклад:
*уважний учень, уважного учня;
 твій олівець, твого олівця;
 друга сторінка, другої сторінки*

НЕПОВНЕ

Головне і залежне слово відрізняються у якійсь граматичній формі. Наприклад:

село Дем'янівці
 (немає узгодження в числі);
село Гайшин
 (немає узгодження в роді);
лікар Ярова
 (немає узгодження в роді)

КЕРУВАННЯ

За ступенем вияву внутрішнього зв'язку між словами

СИЛЬНЕ

Зв'язок, за якого залежні іменні слова вживаються при перехідних дієсловах і конкретизують їх зміст:
*складати іспит,
 не мати боргів,
 купити молока;*
 а також за якого форма орудного відмінка залежного слова є не тільки необхідною, а й єдино можливою:
*захоплююсь
 малюванням*

СЛАБКЕ

Зв'язок, за якого залежні іменні слова у певних відмінкових формах уживаються при неперехідних дієсловах (або іншій частині мови) і не вносять додаткових значень у їх семантику:
*співати для мами,
 піти з подругою,
 спати на дивані,
 поїхати до брата*

За формою залежного слова

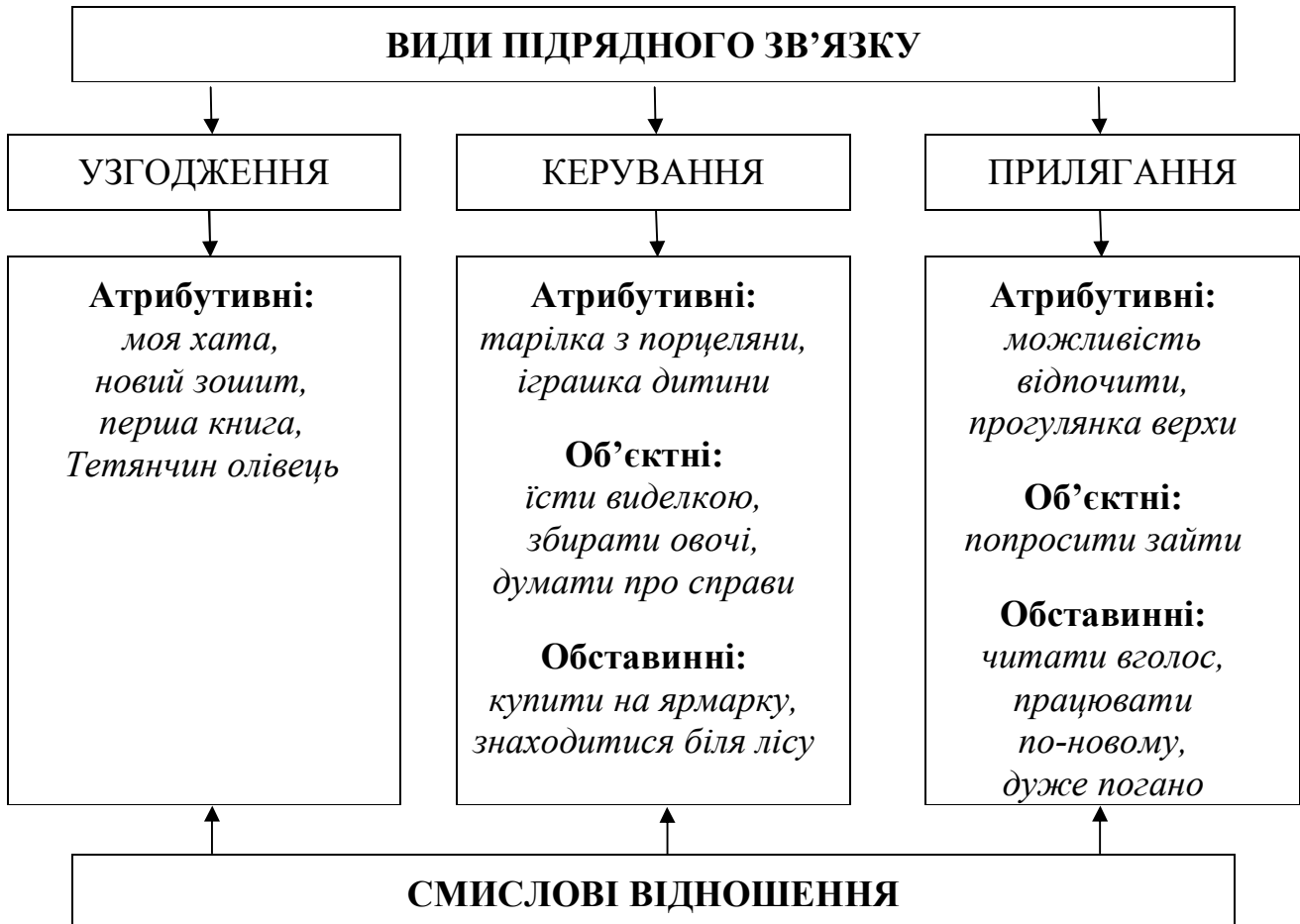
БЕЗПОСЕРЕДНЄ (БЕЗПРИЙМЕННИКОВЕ)

Керування без прийменника:
*малювати
 натюрморт,
 спитавши
 сестру,
 сторінка
 підручника,
 замучений
 безсонням,
 чимало літ*

ОПОСЕРЕДКОВАНЕ (ПРИЙМЕННИКОВЕ)

Керування з прийменником:
*малювати на
 занятті,
 дбати про
 дітей,
 відпочивши з
 друзями,
 широкий у
 плечах,
 двоє з гостей*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ВИДАМИ ПІДРЯДНОГО ЗВ'ЯЗКУ І СМИСЛОВИМИ ВІДНОШЕННЯМИ МІЖ СЛОВАМИ У СЛОВОСПОЛУЧЕННІ

СКЛАДНІ ВИПАДКИ ПОБУДОВИ І ВЖИВАННЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

У кожній мові словосполучення утворюються по-своєму, за властивими їй законами сполучуваності слів. Саме ці закономірності визначають національну специфіку синтаксису певної мови.

Розглянемо найбільш складні випадки побудови і вживання словосполучень в українській мові.

1. УЗГОДЖЕННЯ ЧИСЛІВНИКІВ З ІМЕННИКАМИ

Числівники керують певними формами відмінків іменників, з якими сполучаються, або узгоджуються з ними.

1. Числівник **один** узгоджується з іменниками в роді, числі й відмінку: *один зошит, одна книжка, одне життя, одне село.*

Числівник **одні** сполучається з іменниками, що мають тільки форму множини: *одні окуляри, одні двері.*

2. Числівники **два, обидва** мають дві форми роду: *два, обидва* (чоловічий і середній), *дві, обидві* (жіночий): *два слова, дві пісні, обидва плуги, обидві книжки.*

3. Після числівників **два, обидва, три, чотири** іменники вживаються у формі називного відмінка множини, але нерідко з наголосом родового відмінка однини: *дві кні́жки, три това́риші, чотири сестри́.* Якщо сполучення цих числівників з іменниками поширені означеннями, вираженими прикметниками чи дієприкметниками, то вони можуть мати форму називного (*чотири високі будинки*) або родового відмінка множини (*три високих будинки*).

4. Числівник **півтора** поєднується з іменниками чоловічого і середнього роду, а числівник **півтори** – з іменниками жіночого роду: *півтора кілограма, півтора відра, півтори доби, півтори години.*

5. Числівник, вжитий у сполученні з **більше на...** або **менше на...**, має форму знахідного відмінка, яка залежить від семантики

іменника: у назвах істот збігається з формою родового чи називного відмінка, а у назвах неістот – називного відмінка: *більше на трьох читачів і більше на три читачі, але тільки більше на чотири зошити.*

6. **Порядкові числівники**, як і прикметники, узгоджуються з іменниками в роді, числі й відмінку: *п'ятий місяць, сорок третій день, триста шістдесят восьмий номер.*

7. **Збірні числівники** вживаються у межах від 2 до 20 і числівник 30. Вони поєднуються:

а) з іменниками множинної форми, що позначають конкретні предмети (*двоє дверей, троє воріт, четверо окулярів*);

б) з іменниками середнього роду IV відміни, що позначають малих істот (*двоє пташенят, четверо поросят, восьмеро малят, двадцяттеро телят*);

в) з іменниками середнього роду, що позначають неживі предмети (*двоє відер і три відра, троє вікон і три вікна*);

г) рідше з іменниками, що є назвами осіб чоловічої статі (*двоє учнів і два учні, шестеро коней і шість коней; проте п'ять командирів, два професори*).

З іменниками, що позначають парні предмети, можна вживати слово *пара*: *двоє штанів і дві пари штанів, троє окулярів і три пари окулярів.*

Збірні числівники *двоє – п'ятеро* мають паралельні суфіксальні утворення *двійко, трійко, четвірко, п'ятірко*, що мають відтінок суб'єктивної оцінки – зменшеності, здрібнілості, позитивного ставлення: *двійко курчаток, трійко кошеняток.*

8. Іменник із кількісно-предметним значенням **половина** не може вживатися зі словами *більша, менша* (половина не може бути більшою чи меншою). Тому треба казати *більше половини вчителів, більшість учителів, більша частина вчителів*, а не *більша половина вчителів*.

9. У датах назви місяців уживаються тільки в родовому відмінку: *перше квітня, одинадцять вересня, двадцять лютого, двадцять четверте листопада*. Порівняйте: *Ми домовилися зустрітися десятого жовтня. Але: Сьогодні десяте жовтня.*

Основні правила побудови числівникових словосполучень подаємо в таблиці.

Розряд числівників	Форма іменника	Наприклад
1. Прості кількісні числівники <i>два, три, чотири</i> (а також складені, останнім словом яких є <i>два, три, чотири</i>) і числівник <i>обидва</i>	Називний відмінок множини	<i>два хлопці, чотири клени, двадцять два олівці</i>
2. Прості кількісні числівники <i>п'ять і більше</i> (а також складені, останнім словом яких є <i>п'ять – дев'ять</i>)	Родовий відмінок множини	<i>п'ять хлопців, вісім кленів, сто двадцять шість станків</i>
3. Кількісні числівники <i>тисяча, мільйон, мільярд, нуль</i>	Родовий відмінок множини	<i>мільйон гривень, тисяча тонн, нуль одиниць</i>
4. Неозначено-кількісні та збірні числівники	Родовий відмінок множини	<i>кілька тижнів, двадцятєро гусенят</i>
5. Дробові числівники	Родовий відмінок однини	<i>одна друга метра, дві цілих і одна третя гектара</i>
6. Кількісний числівник + слова <i>половина, третина, чверть</i>	Відмінкова форма іменника залежить від форми числа	<i>дві з чвертю години (бо дві години), вісім з половиною метрів (бо вісім метрів)</i>
7. <i>Півтора, півтори</i>	Родовий відмінок однини	<i>півтора кавуна, півтора року, півтори години</i>
8. <i>Півтораста</i>	Родовий відмінок множини	<i>півтораста сторінок, півтораста центнерів</i>

2. ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНКОВИХ УЗГОДЖЕНЬ ПРИКЛАДКИ З ПОЯСНЮВАЛЬНИМ СЛОВОМ

У процесі відмінювання словосполучень, побудованих на основі зв'язку кореляції (прикладки з пояснювальним іменником), необхідно дотримуватися таких особливостей:

1. Якщо прикладка і пояснювальне слово виражені загальними назвами, змінюються обидва слова. Наприклад:

дівчина-красуня – дівчини-красуні (а не дівчини-красуня).

2. У словосполученнях, один із компонентів яких номенклатурна назва, а другий – власна географічна, діють такі закономірності:

а) географічні власні назви відмінюються, якщо номенклатурна назва – це слово *місто, село, ріка, озеро* тощо. Наприклад:

у місті Харкові (а не Харків);

у селі Петрівці (а не Петрівка);

коло річки Ворскли (а не Ворскла);

б) географічні назви залишаються в незмінюваній формі з номенклатурними назвами *станція, гора, острів, півострів, мис*. Наприклад:

*біля станції Білоус,
поблизу гори Говерла,
на півострові Крим.*

3. У словосполученнях, один із компонентів яких загальна назва, а другий – власна (ім'я, ім'я по батькові, прізвище), змінюються обидві частини. Під час зміни прізвищ враховуються правила їх відмінювання. Наприклад:

*лікар Ярова – лікаря Ярової (а не лікаря Ярова);
професор Наталія Коваленко – у професора Наталії Коваленко
(а не у професора Наталія Коваленко).*

3. УЖИВАННЯ ДІЄСЛІВНИХ БЕЗОСОБОВИХ ФОРМ НА -НО, -ТО

В українській мові досить поширені дієслівні форми на *-но, -то* (*написано, отримано, проаналізовано, досягнуто*). Однак уживати їх можна лише в односкладних безособових реченнях, коли не вказується виконавець дії. Наприклад: *1. Цього навчального року захищено 40 дипломних робіт. 2. У статті розглянуто істотні ознаки й основні види лінгвістичного експерименту.*

У тих випадках, коли є потреба назвати виконавця дії, необхідно використовувати активні конструкції: *1. Школярі посадили двадцять дерев (а не Школярами було посаджено двадцять дерев). 2. Автор розглядає істотні ознаки й основні види лінгвістичного експерименту (а не Автором розглянуто істотні ознаки й основні види лінгвістичного експерименту).*

4. НАЙПОШИРЕНІШІ ПОМИЛКИ У ПОБУДОВІ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ НА ОСНОВІ ЗВ'ЯЗКУ КЕРУВАННЯ

В українській мові найбільше синтаксичних помилок трапляється в словосполученнях, побудованих на основі підрядного зв'язку керування. Серед основних причин таких помилок можна виділити такі: 1) недотримання мовцями граматичних особливостей синонімічних слів, перенесення керування одних синонімів на керування інших за аналогією; 2) незнання мовцями національної специфіки побудови словосполучень, перенесення в українську мову керування відповідних конструкцій російської мови [3, с. 84].

Нижче подаємо найпоширеніші випадки неправильної побудови словосполучень на основі зв'язку керування:

1. Кероване слово ставиться не в тому відмінку, якого вимагає головне слово.

У процесі побудови словосполучень слід пам'ятати, що залежним компонентом у дієслівних, як і інших типах словосполучень, може бути не будь-яке слово і не будь-яка його граматична форма. Так, вибір залежного компонента до дієслова *пробачити* обмежений лише

тими словами, які означають назву особи і мають форму давального відмінка: *пробачте мені* (а не *мене*); *пробачте йому* (а не *його*) / *їй* (а не *її*); *пробачте нам* (а не *нас*); *пробачте їм* (а не *їх*); *пробачте Марині* (а не *Марину*); *пробачте Володимирові Івановичу* (а не *Володимира Івановича*). Відповідне ж слово в російській мові, пояснюючись словами такого ж смислового ряду, вимагає форми не давального, як в українській мові, а знахідного відмінка (*извините меня, его* та ін.).

2. Слова, що вимагають у літературній мові безприйменникового керування, помилково вживаються як прийменникові конструкції.

Наприклад, українською мовою треба казати *перекласти українською мовою, вільно розмовляти англійською мовою, навчатися рідною мовою* (а не *перекласти на українську мову, вільно розмовляти на англійській мові, навчатися на рідній мові*); *сталося* (*трапилося*) *цього літа, наступного дня, тієї ночі* (а не *в це літо, у наступний день, у ту ніч*); *останнім часом* (а не *в останній час*) та ін.

3. Слова, що вимагають у літературній мові прийменникового керування, помилково вживаються як безприйменникові конструкції.

Наприклад, слово *згідно* як прийменник за нормою вимагає після себе додатка в орудному відмінку з *прийменником* з. Наприклад: *Згідно з розпорядженням ректора університету, заняття закінчуються 28 грудня. Уживання мовцями конструкцій типу згідно постанови, згідно плану, згідно опитування та інших вважається неправильним.*

Крім того, в українській мові нормативним є використання таких складених прийменників, як *відповідно до, з огляду на, залежно від*. Наприклад: *відповідно до правил* (а не *відповідно правилам, у відповідності з правилами*).

Порушенням норми вважається й побудова конструкцій, у яких прикметники і прислівники у формі вищого й найвищого ступенів порівняння з'єднуються з іменниками в родовому відмінку без прийменника (типу *старший брата, сильніший хлопця, вище всіх*). Для української мови нормативними є такі моделі, у яких залежний компонент вжито у формі родового відмінка з прийменником *від* або

знахідного відмінка з прийменником *за*, а також конструкції з порівняльними словами *ніж*, *як*. Наприклад: *мед солодший від цукру; мед солодший за цукор; мед солодший, ніж цукор*. Однак після прикметників *багатий*, *скупий*, *хворий* тощо перед наступним іменником уживається прийменник *на*: *багатий на корисні копалини, скупий на слова, швидкий на язик, хворий на діабет*.

4. Слова, що вимагають за нормами сучасної української мови керування з одними прийменниками, а їх помилково вживають з іншими.

Прикладом цієї помилки можуть бути конструкції типу *відгук про автореферат*, *відгук про дипломну роботу*, які під впливом словосполучення *рецензія на дипломну роботу* часто за аналогією вживаються неправильно (*відгук на автореферат*). Тут слід пам'ятати, що поданий іменник, зберігає керування того дієслова, від якого він утворився, тобто *відгукуватися*, *відзиватися про цю людину*.

Розглядаючи помилки цієї групи, особливу увагу слід звернути на вживання і переклад конструкцій з *російськомовним прийменником по*.

У сучасній українській мові словосполучень з цим прийменником відносно небагато. Прийменник *по* поєднується з формами знахідного та місцевого відмінків і вживається на позначення об'єктних й обставинних відношень. Так, із знахідним відмінком він найчастіше вказує на межу дії (*пальто по коліна, загрузнути по кісточки, стояти у воді по шию*) або її мету (*піти по воду, поїхати по дрова, піти по гриби*). Із місцевим відмінком прийменник *по* переважно виражає об'єктні (*погладити по голівці, постукати по дереву, черговий по школі*) й обставині відношення (способу дії – *обслуговувати по черзі, читати по складах, сказати по правді*; просторові – *біжить по долині, їде по шосе, пливе по Десні*; часові – *прийти по обіді, виїхати по весні* (у значенні «після»), *відпочивати по вересень*).

Велику групу становлять конструкції, у яких *російському по* в українській мові відповідають інші прийменники:

1) прийменник з:

проректор *по* научної роботі – проректор з наукової роботи;
учебники *по* біології – підручники з біології;

экзамен *по* английскому языку – іспит з англійської мови;
по обеим сторонам – з обох боків;
по моей вине – з моєї вини;
по случаю юбилея – з нагоди ювілею;

2) **прийменник *за*:**

врач *по* специальности – лікар *за* фахом;
работать *по* графику – працювати *за* графіком;
ехать *по* правилам – їхати *за* правилами;
учиться *по* программе – вчитися *за* програмою;
вход *по* пригласительным – вхід *за* запрошеннями;
дыхание *по* методике – дихання *за* методикою;
по имеющимся сведениям – *за* наявними даними;
по собственному желанию – *за* власним бажанням;
по поручению деканата – *за* дорученням деканату;
по приказу директора – *за* наказом директора (або згідно з наказом директора);

3) **прийменник *у (в)*:**

осталось *по* наследству – залишилось *у* спадок;
министерство *по* делам молодежи – міністерство *в* справах молоді;
по личному делу – *в* особистих справах;
по делам службы – *у* службових справах;
по выходных днях – *у* вихідні дні;
по направлению к школе – *у* напрямку до школи;

4) **прийменник *через*:**

пропустить занятия *по* болезни – пропустити заняття *через* хворобу;
опоздать *по* непредвиденным обстоятельствам – запізнитися *через* непередбачувані обставини;
ошибиться *по* невнимательности – помилитися *через* неуважність;

5) **прийменник *на*:**

сообщение *по* адресу – повідомлення *на* адресу;
называть *по* имени – називати *на* ім'я;

по заявкам телезрителів – *на* замовлення телеглядачів;
по приглашенню мэра – *на* запрошення мера;
по просьбе декана – *на* прохання декана;
по требованию начальства – *на* вимогу керівництва;

б) прийменник **до**:

по субботу включительно – *до* суботи включно;
пришлось *по* вкусу – припало *до* смаку;

7) прийменник **після**:

по истечении срока хранения – *після* закінчення терміну зберігання;
по возвращении из командировки – *після* повернення із відрядження;
по окончании института – *після* закінчення інституту;
по прибытии поезда – *після* прибуття поїзда;

8) зрідка **інші прийменники або без прийменників**:

смотря *по* погоде – *залежно від* погоди;
мероприятия *по* улучшению – заходи *щодо* поліпшення;
мастерская *по* ремонту обуви – майстерня *для* ремонту взуття;
план *по* созданию – план *для* створення;
общество *по* охране животных – товариство *для* охорони тварин (або без прийменника – товариство охорони тварин);
встречаться *по* вторникам – зустрічатися *щовівторка*;
план *по* продаже – план *продажу*.

В орудному відмінку доцільно вживати безприйменникові конструкції: *идти по* улице – йти вулицею; *ехать по* железной дороге – їхати залізницею; *выслать по* почте – надіслати поштою; *сообщить по* телефону – повідомити телефоном та ін.

Окремо слід зауважити, що прийменник *по* в українській мові не вживається із давальним відмінком: *ходить по горах, орієнтуватися по зірках, розійтися по кімнатах* (місцевий відмінок). А отже, конструкції *ходить по горах, орієнтуватися по зіркам, розійтися по кімнатах* є неправильними та зумовлені впливом російськомовного середовища.

Російському прийменнику *при* в українській мові відповідають такі прийменники:

1) прийменник ***за***:

при жизни писателя – *за* життя письменника;

при этих условиях – *за* цих умов;

2) прийменник ***під час***:

при встрече – *під час* зустрічі;

при чтении – *під час* читання;

3) прийменник ***у процесі***:

при обучении – *у процесі* навчання;

при формировании – *у процесі* формування;

4) прийменник ***з (зі)***:

при мне – *зі* мною;

5) прийменник ***у***:

билет *при* мне – квиток *у* мене;

при всех – *у* присутності всіх.

Часові відношення можна виражати іншими синтаксичними конструкціями. Наприклад: *при* подписке газет – передплачуючи газети; *при* этих словах – сказавши це; *при* сравнении результатов – коли порівнюють результати.

Замість **російського прийменника *в*** найчастіше вживаються українські прийменники *на*, *до*, *за*, а також безприйменникові конструкції. Порівняйте:

в конце года – *на* кінець року;

критика *в* адрес студсовета – критика *на* адресу студради;

решение *в* его пользу – рішення *на* його користь;

восстановить *в* должности – поновити *на* посаді;

поступать *в* университет – вступати *до* університету;

приехать *в* город – приїхати *до* міста;

положить *в* карман – покласти *до* кишені;

быстрый *в* работе – швидкий *до* роботи;

в двух словах – кількома словами;

в другой раз – іншим разом;

в прошлом году – торік, минулого року.

Нижче пропонуємо короткий словник словосполучень, які ілюструють складні випадки керування.

Аналогічний (чому? з чим? або до чого?). Випадок аналогічний попередньому (з попереднім, до попереднього).

Багатий (на). Багатий на ідеї. Багата на таланти.

Байдужий (до кого? до чого?). Байдужий до товариша. Байдужий до розваг.

Більший і менший (від кого, чого? або за кого, що?). Більший від нього. Менший за березу.

Бути (ким?). Була досвідченою вчителькою (а не була досвідчена вчителька).

Вибачати, вибачити (кому?, а не кого?). Вибачте мені. Вибачити Оксані.

Відмовлятися (від чого?). Відмовлятися від своїх слів.

Відцуратися (кого? чого?, а не від кого? чого?). Відцуратися батька. Відцуратися рідної землі.

Властивий (кому? чому?, а не для кого? чого?). Властивий жінкам. Властивий йому. Властивий професії.

Вступити (до якого закладу?). Вступити до університету.

Гірше (від (за) кого, чого? або як (ніж) хто?). Син працює гірше від (за) батька. Син працює гірше, ніж (як) батько.

Гордитися (ким? чим?). Гордитися сином. Гордитися успіхами.

Дивуватися (з кого? чого?). Дивуюся з вас.

Доглядати (кого?, а не за ким?). Доглядати хворого.

Досягти (чого?). Досягти згоди.

Дорівнювати (чому?). Сума чисел дорівнює п'ятдесяти.

Дорікати (кому?, а не кого?). Дорікати їй. Дорікати Марині.

Дотримуватися (чого?). Дотримуватися закону. Дотримуватися поглядів. Дотримуватися регламенту.

Дякувати (кому?, а не кого?). Дякувати друзям. Дякую тобі.

Завдати, завдавати (у знач. «робити комусь щось неприємне» – *чого?*, а не *що?*). Завдати шкоди. Завдати прикростей. Завдавати страждань.

Завідувати (*чим?*). Завідувати лабораторією. Завідувати аптекою.

Завідувач (*чого?*, а не *чим?*). Завідувач кафедри. Завідувач відділу.

Задовольнятися, задовольнитися (*чим?*). Задовольнятися малим. Задовольнятися успіхами.

Зазнавати, зазнати (*чого?*). Зазнавати поразки. Зазнати збитків.

Залежно (*від чого?*, а не *в залежності від чого?*). Залежно від педагогічних умов.

Запобігати, запобігти (у знач. «уникати, відвертати небажане, не допустити чогось» – *чому?*). Запобігати помилкам. Запобігати аваріям. Запобігти хворобі.

Заперечувати (*що?* і *кому?*). Заперечувати факти.

Заслуговувати (*на що?*, а не *чого?*). Заслуговувати на увагу.

Захворіти, хворіти (*на що?*, а не *чим?*). Захворіти на грип. Хворіти на ангіну.

Здатний (*до чого?* і *на що?*). Здатний до всього. Здатний на подвиг.

Зізнаватися, зізнатися (*у чому?*). Зізнаватися в скоєному.

Знущатися (*з кого?*, а не *над ким?*). Знущатися з сироти.

Зраджувати, зрадити (*кого?*, *що?* а не *кому?*, *чому?*). Зраджувати чоловіка. Зрадити жінку. Зрадити Батьківщину.

Зрікатися, зректися (*кого?* *чого?*, а не *від кого?* *чого?*). Зрікатися своїх слів. Зректися престолу.

Ігнорувати (*що?*, а не *чим?*). Ігнорувати звичаї. Ігнорувати правила. Ігнорувати думку колективу.

Їхати, пливти (*чим?*). Їхати тролейбусом. Їхати поїздом. Пливти човном. Конструкції в місцевому відмінку з прийменником *на* (*на чому?*) вживаються рідко.

Краще (від кого? за кого? або ніж, як). Дочка шиє краще від матері. Дочка шиє краще за матір. Дочка шиє краще, ніж матір.

Ліки (проти чого?, а не від чого?). Ліки проти грипу.

Навчати, навчити (чого?, а не чому?). Навчати рідної мови. Навчати музики.

Навчатися, навчитися (чого?, а не чому?). Навчатися грамоти. Навчитися всього доброго.

Надавати (що? і чого?). Надавати допомогу. Надавати стусанів.

Назбирати (що? чого?). Назбирати квітів. Назбирати шістсот гривень на сукню.

Накапати (що? чого?). Накапати кілька крапель валер'янки. Накапати води.

Наповнений (чим?, а не чого?). Наповнений водою. Наповнений світлом.

Наполягати (на чому?). Наполягати на своєму.

Нарізати (чого? і що?). Нарізати хліба (хліб).

Наслідувати (кого?, а не кому?; що?). Наслідувати дорослого. Наслідувати відомого актора. Наслідувати чийсь приклад.

Насміхатися (з кого?, а не над ким?). Насміхатися з нього.

Нехтувати (кого? що? і ким? чим?). Нехтувати давні звичаї. Нехтувати здоров'ям. Нехтувати небезпекою.

Ображатися (на кого?). Ображатися на подругу.

Обстоювати (що?). Обстоювати збереження традицій.

Оволодівати, оволодіти (ким? чим?). Оволодівати граматичною теорією. Оволодіти англійською мовою. Оволодіти знаннями.

Ознайомити (у знач. «дати певні відомості, інформацію про що-небудь» – кого? і з чим?). Ознайомити учнів із традиціями країни. Ознайомити з творчістю письменника.

Опановувати, опанувати (що?, а не чим?). Опановувати теслярську справу. Опанувати граматику. Опанувати англійську мову.

Оплачувати (що?). Оплачувати чек. Оплачувати проїзд.

Очікувати (на що?, а не чого?). Очікувати на перемогу.

Платити (за що?). Платити за проїзд. Платити за проживання.

Подякувати (кому?, а не кого?). Подякувати товаришеві.
Подякувати сестрі. Подякувати Марії Іванівні.

Познайомити (у знач. «налагодити знайомство між незнайомими людьми, представити когось кому-небудь» – кого? з ким?).
Познайомити учнів з поетом. Познайомити зі своїм другом.

Попереджати, попереджувати (про що?). Попереджати про снігопади.

Постачати (що?, а не чим?). Постачати продукти.

Потребувати (чого?). Потребувати допомоги. Потребувати грошей.

Приділяти (у знач. «надавати, присвячувати кому-небудь чи чому-небудь певний час» – що? і кому, чому?). Приділяти йому увагу.

Прагнути (чого?, а не до чого?). Прагнути перемоги.

Притаманний (кому? чому?). Притаманний автору. Притаманний театру.

Пробачити (кому?, а не кого?). Пробачте мені. Пробачте йому.

Славиться (чим?). Славиться талантами.

Сміятися (з кого?, а не над ким?). Сміятися з однокласника.

Сповнений (чого?). Сповнений надій. Сповнений переживань.

Уподібнюватися (до кого? до чого? а не кому? чому?).
Уподібнюватися до брата.

Ухилятися (від чого?, а не чого?). Ухилятися від обов'язків.

Учити, вчити (що?). Учити вірш напам'ять. Вчити англійську мову.

Характерний (для кого? для чого?, а не кому? чому?).
Характерний для директора. Характерний для творів Т. Шевченка.
Характерний для цього виду кераміки.

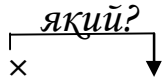
СХЕМА СИНТАКСИЧНОГО РОЗБОРУ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

1. Записати словосполучення; визначити стрижневе і залежне слово та вказати, якими членами речення вони виступають.
2. Засоби зв'язку слів у словосполученні.
3. Тип словосполучення за ступенем злитості компонентів:
 - а) синтаксично вільне;
 - б) синтаксично нерозкладне (синтаксично зв'язане, цілісне), лексично зв'язане або фразеологічно зв'язане.
4. Тип словосполучення за морфологічним вираженням головного (стрижневого) слова:
 - а) дієслівне;
 - б) іменне (субстантивне (іменникове), ад'єктивне (прикметникове), займенникове або числівникове);
 - в) прислівникове (адвербіальне).
5. Тип словосполучення за структурою:
 - а) просте;
 - б) складне.
6. Сміслові відношення між компонентами: атрибутивні, об'єктні або обставинні.
7. Тип підрядного зв'язку між стрижневим і залежним словами:
 - 1) *узгодження*:
 - а) повне чи неповне;
 - б) у яких граматичних категоріях виявляється (рід, число, відмінок);
 - 2) *керування*:
 - а) вид за морфологічним вираженням стрижневого слова (прідієслівне, присубстантивне, приад'єктивне);
 - б) вид за ступенем вияву внутрішнього зв'язку між словами (слабке чи сильне);
 - в) вид за формою залежного слова (безпосереднє чи опосередковане);
 - 3) *прилягання*.

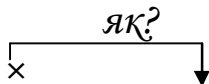
ЗРАЗКИ СИНТАКСИЧНОГО РОЗБОРУ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Сонця промінь усміхається ласкаво небесам блакитно-золотавим
~~~~~ - . - . - - - - ~~~~~

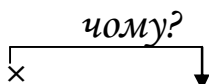
тавим (Олена Мамчиц).
~~~~~

1. Промінь сонця.
                              ~~~~~
2. Засоби зв'язку – форма Р. відм. залежного слова; флексія -я; непрямий порядок слів.
3. Синтаксично вільне.
4. Іменне, субстантивне.
5. Просте.
6. Атрибутивні відношення.
7. Тип зв'язку – керування присубстантивне, слабке, безпосереднє.

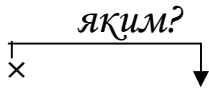

1. Усміхається ласкаво.
                              - . - . -
2. Засоби зв'язку – незмінна форма залежного слова.
3. Синтаксично вільне.
4. Дієслівне.
5. Просте.
6. Обставинні відношення.
7. Тип зв'язку – прилягання.

1. Усміхається небесам.
                              - - -
2. Засоби зв'язку – форма Д. відм. залежного слова; флексія -ам; прямий порядок слів.
3. Синтаксично вільне.

4. Дієслівне.
5. Просте.
6. Об'єктні відношення.
7. Тип зв'язку – керування придієслівне, слабке, безпосереднє.

1. *Небесам блакитно-золотавим.*
 — — — ~~~~~
2. Засоби зв'язку – форма О. відм.; флексія -им; непрямий порядок слів.
3. Синтаксично вільне.
4. Іменне, субстантивне.
5. Просте.
6. Атрибутивні відношення.
7. Тип зв'язку – узгодження повне; у числі та відмінку.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИКОНАННЯ

ЗАВДАННЯ 1

Пригадайте, які сполучення слів не належать до словосполучень. З наведених прикладів випишіть словосполучення. Свою думку обґрунтуйте.

Варіант 1. Хліб і сіль, більш дозрілий, пекти хліб, пшениця дозріла.

Варіант 2. Вишивала квіти, мати вишивала, вишивала і посміхалась, материнський рушник.

Варіант 3. Розпустилися бруньки, на полі й у лісі, зелена травичка, сповнений краси.

Варіант 4. Рум'яний і здивований, дівчина-красуня, найсміливіший юнак, буду зустрічати.

Варіант 5. Дуже гарний, уміння розповідати, насунула хмара, тепло і сонячно.

Варіант 6. Хтось із дівчат, буду вірити, опадає листя, найбільш економний.

Варіант 7. Писав не зупиняючись, прилетіли птахи, батьки і діти, занадто самовпевнений.

Варіант 8. Рекомендував прочитати, закінчилися канікули, найбільш доцільний, день і ніч.

Варіант 9. Хворий на грип, настала зима, дуже холодний, сніг і вітер.

Варіант 10. Занадто запальний, заспівав соловейко, найчарівніший голос, буде артистом.

ЗАВДАННЯ 2

Подані словосполучення поділіть на: а) синтаксично вільні; б) синтаксично зв'язані (цілісні); в) фразеологічно зв'язані; г) лексично зв'язані. Запишіть їх у чотири колонки.

Варіант 1. Дуже вдало, п'ятнадцять соток, читати вголос, побачити диво, петрів батіг, Південний Буг, прийшов вчасно, прикусити язика, половина учнів, радісна зустріч.

Варіант 2. Обоє рябоє, пухнастий сніг, зварити раків, ходити до школи, група студентів, сказати згарячу, берег озера, нова книга, Кривий Ріг, волоський горіх.

Варіант 3. Дощовий день, дуже швидко, білий гриб, бути на дні, ловити гав, знищити повністю, Суха Балка, учень із книгою, наламати дров, виступ співачки, дехто із сучасників.

Варіант 4. Біла Церква, частувати чаєм, безмежно щасливий, читати оповідання, за двома зайцями, осінній дощ, гарно сказано, глуха кропива, пекти раки, хтось із вас.

Варіант 5. Підносити під соусом, щира усмішка, виконувати завдання, Жовті Води, маленька хатинка, шестеро студентів, бісики пускати, дуже добре, кручені паничі (квіти).

Варіант 6. Любов до гроба, дві ялинки, щось цікаве, сумлінно працювати, біла ворона, на сьомому небі, Новий рік, Тетянка з Маринкою, чекаючи подругу, надзвичайно гарний.

Варіант 7. Ранній сніг, більшість артистів, тримати язик за зубами, другий поверх, вчасно повернутися, книга сестри, десятеро курчат, женьшень звичайний, бабине літо, поставити на ноги.

Варіант 8. Хвощ польовий, один із санітарів, старанно вчитися, зошит студента, щось неймовірне, брати до уваги, ловити рибу, Азовське море, Восьме березня, кров з молоком.

Варіант 9. Ліворуч від дороги, накивати п'ятами, мати з Ніною, приміщення школи, червона квітка, свято на носі, відпочити після роботи, Зелений Яр, лимонник китайський, учні з учителем.

Варіант 10. Табун коней, чимало води, високо в небі, розбити глека, День учителя, аір болотний, до п'ятнадцяти відсотків, брати до відома, Біле море, схвильований зустріччю.

ЗАВДАННЯ 3

Визначте тип словосполучень за морфологічним вираженням головного слова та різновид синтаксичного зв'язку між компонентами (узгодження (повне / неповне); керування (сильне / слабе, опосередковане / безпосереднє); прилягання; кореляція).

Варіант 1. Поїхати у село, білі вітрила, замучений безсонням, наше поле, дякувати батькам, матінка-земля, квіти з поля, дуже приємно, приїхав повідомити.

Варіант 2. Повернути праворуч, довідатися про здоров'я, безмежний степ, твій щоденник, зайнятися політикою, співаючи пісню, дівчина-красуня, замки з піску, запросити поспівати.

Варіант 3. Місто-герой, взявши до рук, мій олівець, розкидані вітром, відшукати книгу, зустрітися з другом, дівчина-студентка, квіти в росі, доручити малювати, надзвичайно цікавий.

Варіант 4. Надзвичайно важливо, напиться води, непорушна дружба, привезти з міста, мій зошит, тарілка з яблуками, жінка-професор, перевірено сьогодні, пропонують працювати.

Варіант 5. Висловити пораду, у глибоких задумах, моє яблуко, пролетіти над селом, повертаючись додому, миска з вишнями, студент-відмінник, висловлена науковцями, навчають вишивати.

Варіант 6. Зазначені твори, своя книга, подарувати вчителю, піти на річку, вирішити терміново, вивчивши напам'ять, гори-велетні, пора весни, прийдуть дивитися.

Варіант 7. Наш край, гарна квітка, купити на ярмарку, боятися морозу, подякувавши синові, льотчик-герой, сорочка в клітинку, майже холодний, запросив виступити.

Варіант 8. Широка дорога, твій спів, запалити багаття, пливти по річці, збираючи врожай, хлопець-водій, гроно винограду, підійти непомітно, пропонує прочитати.

Варіант 9. Глибокий став, моє віконечко, навчити кожного, працювати в театрі, перевірений нами, річка Рось, ваза з порцеляни, сказано вдало, приїхати змагатися.

Варіант 10. Малюючи пейзаж, великий сад, наша перемога, потиснути руку, розпитати про пригоду, дуб-велетень, статуетка зі срібла, доручити пофарбувати, летіти високо.

ЗАВДАННЯ 4

З поданих нижче словосполучень випишіть прості за структурою.

Варіант 1. Зовсім непомітний нам, крізь усі випробування, лірика Павла Грабовського, початок літературної діяльності, буду співати арію, відома пісня про рушник, жити душа в душу.

Варіант 2. Будемо зустрічатися в бібліотеці, більш авторитетний учений, культура Древньої Греції, голосно читати вірш, здатний на подвиг, зовсім втрати голову, двічі повторити прохання.

Варіант 3. Дует із опери С. Гулака-Артемівського, менш поширений на Поліссі, буду виглядати гарно, точити лясси з подругою, посаджений біля школи, поставити знак питання, зовсім втрати голову.

Варіант 4. Цікава розповідь про героя, будуть повертатися завтра, живуть у Кривому Розі, завжди добре підготовлений, більш світлий клас, вчасно прийти до школи, почервонілий від спеки.

Варіант 5. Подорожувати рідною землею, бути біля моря, надзвичайно дорогий подарунок, буду говорити з батьком, повторювати з дня на день, пісні Володимира Івасюка, знайома з дитинства картина.

Варіант 6. Слухати Ніну Матвієнко, буду жити у гуртожитку, найбільш досконалий твір, остання сторінка роману, надіслати телеграму знайомому, поїхати в гості до батька.

Варіант 7. Зустріч із найкращими студентами, грати Людвіга Ван Бетховена, будемо працювати на заводі, дуже чемний хлопець, брати участь у конкурсі, віддати зошит учневі.

Варіант 8. Поділитися враженнями з товаришем, буде прогулюватися ввечері, сказати трохи задумливо, відкриття Михайла Ломоносова, любити волоські горіхи, комусь із студентів.

Варіант 9. Багато талантів, бенефіс Софії Ротару, приїхати на Азовське море, збірка народних пісень, будуть працювати разом, більш відомий мовознавець, хтось із знайомих.

Варіант 10. Дуже вдалий виступ, конференція молодих учених, твори Михайла Коцюбинського, виділятися з-поміж інших, буду навчатися у школі, знайти білий гриб, продовжити всупереч наказу.

ЗАВДАННЯ 5

Визначте тип семантико-синтаксичних відношень (атрибутивні, об'єктні, обставинні) між компонентами словосполучень. Якими засобами оформляються ці відношення?

Варіант 1. Співати пісню, зошит школяра, приїхати через місяць, тривожні роки, новий підручник, дуб-велетень, набагато легше, дозволити говорити.

Варіант 2. Книга вчителя, розмовляти з друзями, прийти вчасно, вітер з моря, синє небо, пісні народу, вирішити поїхати, дуже складний, зимонька-снігуронька.

Варіант 3. Запустити супутник, людина з бородою, тяжко працювати, поїздка до Києва, красуня-дівчина, зовсім несподівано, високі хвилі, погодився працювати.

Варіант 4. Рубрика газети, жінка-мати, найхоробріший воїн, підтриманий учасниками, високо в небі, доручити виступити, мрія про подорож, щира посмішка, дуже розумний.

Варіант 5. Схвалений урядом, сорочка в клітинку, намалювати квітку, кава по-турецьки, дерев'яний будинок, яскраве сонце, набагато краще, пізня осінь, присів відпочити.

Варіант 6. Бажання вчителя, вирішити поїхати, надзвичайно веселий, дзвіночки конвалії, прадавні скарби, мати-героїня, згорнувши вдвоє, перший день, путівка в життя.

Варіант 7. Радість зустрічі, чекаючи друга, запропонував заспівати, особливо сумлінно, вишневий садок, яскраво зелений, дівчина-студентка, пам'ятник воїнам.

Варіант 8. Лист здалека, думаючи про справу, прийшов сказати, надзвичайно гарно, рання весна, яскраве сонце, гроно винограду, посадити вишню.

Варіант 9. Кадр фільму, прочитавши книгу, мати-героїня, вирішити поїхати, старезний ліс, дуже погано, сонячний промінь, зовсім збентежений, посадили біля школи.

Варіант 10. Підпис учителя, стоячи біля вікна, запросити прийти, надзвичайно сильний, склянка чаю, покласти у портфель, жовтий тюльпан, дівчина-красуня.

ЗАВДАННЯ 6

Перекладіть і запишіть подані словосполучення українською мовою. Порівняйте засоби вираження в них синтаксичних відношень.

Варіант 1. Брат старше меня на семь лет, заведующий кафедрой педагогики и методики начального обучения, вопрос по зарубежной литературе, к вашему сведению, встречаются по праздничным дням, простите меня за опоздание, пойти к подруге.

Варіант 2. Написала сочинение быстрее всех, прислать по почте, комиссия по рассмотрению жалоб, командующий российской армией, поблагодарить их за оказанную помощь, поехать на экскурсию в город, обращение к избирателям.

Варіант 3. Поступить в педагогический университет, мёд полезнее сахара, увлекательное чтение по вечерам, реферат по детской литературе, заведующий химической лабораторией, рассчитаться за покупку деньгами, привлекать к работе.

Варіант 4. Встретиться на следующей неделе, подруга выше меня, экзамен по методике преподавания украинского языка, стоять по колени в воде, командующий украинскими войсками, пойти за ягодами в лес, пригласить к столу.

Варіант 5. Оплатить проезд, знать больше всех, контрольная работа по русскому языку, заведующая аптечным пунктом, поступить в колледж, принять к сведению, пропустить занятия по семейным обстоятельствам, смеяться над ним.

Варіант 6. Писать на русском языке, брат сильнее одноклассников, старший по возрасту, опоздать по недоразумению, поблагодарить его за помощь, заведующий промышленным отделом, приступить к обсуждению, встретимся на будущей неделе.

Варіант 7. Поездка к морю, мой друг отвечал лучше всех, подам заявление по вашему совету, росли по обеим сторонам дороги, обращаться к друзьям за помощью, заведующий кафедрой дошкольного обучения, записать с красной строки.

Варіант 8. Добратся быстрее всех, учебник по английскому языку, командующий украинской армией, выступить по поручению классного руководителя, плыть на большом катере, к большому сожалению, в течение всего года.

Варіант 9. Уехать к родителям, нарисовать лучше всех участников, украинец по происхождению, встречаться по выходным дням, учить детей украинскому языку, из уважения к Вам, заведующая кафедрой славянской филологии.

Варіант 10. Согласно принятому решению, брат приехал позже меня, уволиться по собственному желанию, отменить рейс по техническим причинам, к десяти часам, заведующий лабораторией дошкольного и начального образования.

ЗАВДАННЯ 7

З поданого тексту випишіть мінімальні синтаксично вільні словосполучення та схарактеризуйте їх за схемою синтаксичного розбору.

Варіант 1. Повівав холодний вітерець. З краю неба насувались білі, наче молочні, хмари...

На обидва боки від дороги, скільки кинеш оком, розстелилось поле, вкрите снігом, мов білою скатертиною. Твердий синявий сніг грав на сонці різнобарвними самоцвітами. Чорне вороння сідало громадами на сніг і знов здіймалося з місця. Вітер дужчав. Насунули снігові хмари і оповили небо. Посипав дрібний сніжок (За М. Коцюбинським).

Варіант 2. Зненацька Лукаш здригнувся, озирнувся і враз побачив свого батька. Швидким рухом він злякано притиснув до грудей скрипку. Але батько стояв нерухомо. Місячне сяйво осяяло його обличчя, і хлопчина побачив, як блищать на батькових віях сльози. Батько не міг говорити. Він мовчки поклав широку долоню на теплу голівку сина.

Пізно вночі в хаті прокинулась мати і пішла шукати сина й чоловіка (О. Донченко).

Варіант 3. Уже почало світати. Десь од берега схопився легенький вітерець і ніби дмухнув подихом на Дніпро. По воді пішли брижі та дрібні хвильки...

Позад човна ще чорніла вода, чорніло на півночі небо. Поперед човна ясніла місячна ніч у всій своїй красі, а збоку займався червневий ранок. І небо, і земля, і Дніпро здавались велетенською картиною, де на темному полі була намальована ясна місячна ніч і, поряд з нею, ранній ранок з зорею та вранішніми сутінками (За І. Нечуй-Левицьким).

Варіант 4. Тихо й нудно, і спека пекельна...

Нікуди вже далі – ось-ось має щось трапитись.

І десь далеко, за темною смугою лісу, обізвався грім.

Легко й радісно зітхнув густий хутірський парк із столітніми дубами, тихо забриніли маленькі шибки в низенькій хаті-землянці, що притулилась самотня до панського парку. Пішла хвиля, аж засвистіла, по ланах засохлого жита.

Щось насувало грізне (Ст. Васильченко).

Варіант 5. І справді було гарно на ниві, несказанно гарно! Погідне блакитне небо дихало на землю теплом. Половіли жита й вилискувались на сонці. Червоніло ціле море колосків пшениці. Долиною повивалась річечка, наче хто кинув нову синю стрічку на зелену траву. А за річкою, попід кучерявим зеленим лісом, вся гора вкрита розкішними килимами ярини. Гарячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко стелеться килим ясно-зеленого вівса... (М. Коцюбинський).

Варіант 6. Осінь уже торкнулась лісу. Розкішними червоними гніздами одцвітає заяча капуста, жаринами горить у безлистих кущах рясний свербигуз; білий ніздрюватий деревій пахне густо і владно... Восковим ніжним оксамитом вже підбито знизу липовий лист; пожовтіли на ньому гострі зубчики, почорніли в суцвітті дрібні горішки насіння. В низинах трава припала до самої землі... (За М. Стельмахом).

Варіант 7. Часто доводилося мені з дідусем ходити до лісу шукати лікарські трави. Ось і цього разу. Встали ми дуже рано. На небі ще блідо мерехтіли зірки, і гостро холодило ранковою прохолодою. До лісу було кілометрів сім. Коли добралися туди, перші промені сонця вже лагідно лоскотали мені лице своїм теплом. Приємно було від того на серці, й воно промінилося радістю (Л. Павленко).

Варіант 8. Вечоріло. Блакитне небо наче оперезалось широким рожевим поясом. Цвіли яблуні, тихе проміння дихало чудовими пахощами. В останньому промінні сонця грала дрібненька мушва і, мов сітка, мигтіла перед очима. Гули хрущі та літали, як кулі. Висипала на вулицю дівтора і збудила тишу криком та дзвінким сміхом. Греблею повільно йшла череда і, здіймаючи куряву, ревла та мекала (За М. Коцюбинський).

Варіант 9. Легенька тінь ночі упала на землю. Заблищали зорі в чистому небі, показався і місяць з-за гори – повний, червоний, неначе в бані парився. Сумно позирав він крізь пил та куряву на людську біганину, на чудний гук міста. У кожній хаті горіло світло, а великі будинки неначе в вогні палали: з їх розчинених вікон лилися де співи, де бренькіт... (За Панасом Мирним).

Варіант 10. І знову синіє небо, а на ньому золоте сонце – сипле скрізь гарячими, блискучими бризками. По шляху біжать жваві струмочки – підстрибують, танцюють, весело про щось буркочуть.

Пишається проти сонця гай, увесь у блискучих краплях, як у дорогому намисті. Густішою стіною сплелосся жито, що почало вже квітувати... Поміж його стеблами заясніли сині волошки... (За Ст. Васильченко).

КОНТРОЛЬНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

ВАРІАНТ 1

1. Позначте рядки, у яких твердження є правильним:

- А Словосполучення – це поєднання двох слів;
- Б Слова у словосполученні пов'язані підрядним зв'язком;
- В Словосполучення є комунікативною одиницею;
- Г За ступенем злитості компонентів словосполучення поділяються на вільні та зв'язані;
- Д За смисловими відношеннями між компонентами розрізняють предикативні, атрибутивні, об'єктні, обставинні словосполучення;
- Є За морфологічним вираженням головного компонента розрізняють дієслівні, субстантивні, займенникові, ад'єктивні, адвербіальні словосполучення.

2. Позначте рядок, у якому всі сполучення слів є словосполученням:

- А читаючи журнал, буду спостерігати, вчинити правильно, подякувати за турботу;
- Б йти на зустріч, більш вигідний, другий рік, повірити відразу;
- В дуже вдячний, найулюбленіше свято, навчати дітей, сподіватися на краще;
- Г у зв'язку з хворобою, доглядати хворого, уміння працювати, гарна квітка;
- Д вступити до інституту, конспект студента, присвячений дружині, дощ чи сніг.

3. Позначте рядок, у якому всі словосполучення синтаксично зв'язані:

- А наживати п'ятами, ведмежа послуга, сізіфова праця, за двома зайцями;
- Б Чорне море, Кривій Ріг, Велика Ведмедиця, Великий Віз;
- В хтось із нас, я з батьком, шість олівців, група студентів;
- Г старший викладач, зелене листя, чорна магія, ромашка лікарська;
- Д великий автомобіль, дари осені, білий гриб, чорне золото.

4. Позначте рядки, у яких усі словосполучення складні за будовою:

- А буду зустрічатися з другом, більш вдале відрядження, добре підготовлений;
- Б повернутися із цікавої подорожі, незважаючи на негоду, перевірити десять зошитів;
- В буду жити в селі, несподівано наживати п'ятами, стояти біля річки;
- Г розчервонілий від сонця, перед першим уроком, змужнілий в бою;
- Д надзвичайно гарний малюнок, уривок з оповідання М. Коцюбинського, прочитати цікавий роман.

5. Позначте рядок, у якому в усіх словосполученнях слова поєднані зв'язком керування:

- А повернутися вчасно, кетяги калини, малювати квіти, кричати голосно;
- Б у глибоких заметах, відверто сказаний, бігти стежкою, крапельки роси;
- В смілива людина, миска з пиріжками, дуже важливо, підходить за змістом;
- Г довідатися про здоров'я, розкидані вітром, квіти в росі, швидше вітру;
- Д будинок із цегли, характеристика студента, збирати гриби, знищити повністю.

6. Позначте рядок, у якому всі словосполучення іменні:

- А відома арія, будь-що із запропонованого, трохи сумно, другий день;
- Б троє з п'ятнадцяти, намальовано олівцем, кожен із нас, цікава подорож;
- В літній ранок, шість днів, дехто з присутніх, розумніший від усіх;
- Г стебло конвалії, дуже сильний, відомості про текст, занадто високо;
- Д чийсь голос, найкращий вчинок, борці за волю, побажати здоров'я.

7. Позначте рядок, у якому у всіх словосполученнях атрибутивні відношення між компонентами:

А улюблена пісня, студентка-відмінниця, сторінка зошита, зустріч із подругою;

Б поранений солдат, лист здалека, повернути праворуч, твій зошит;

В сорочка в клітинку, підписаний директором, котлета по-київськи;

Г дерев'яний міст, дуб-велетень, будинок із цегли, бажання вчитися;

Д староста групи, найкращий день, небо без хмар, малювати сидячи.

8. Позначте рядок, у якому всі словосполучення однакові за морфологічним вираженням головного компонента:

А зворушений подією, схвильована дівчина, швидко побудований;

Б переписаний з дошки, незакінчена розповідь, повернувся задоволений;

В троє дітей, шостий з краю, другий день, один із них;

Г зроблений із заліза, перекладений англійською, старший за брата;

Д розширити донизу, заспівавши пісню, підписано деканом, напишемо крейдою.

9. Позначте рядок, у якому словосполучення відповідає такій характеристиці: синтаксично вільне, дієслівне, смислові відношення – об'єктні, зв'язок – прилягання:

А милуватися квіткою;

Б порадити бігати;

В запросити танцювати;

Г боротися за щастя.

10. Позначте рядок, у якому всі словосполучення побудовані правильно:

А старший від брата, найулюблена пісня, п'ятнадцять зошитів;

Б подякувати товаришеві, бажаючи відповідати, брати участь;

В найбільш вужчий, схожий на батька, перед першим уроком;

Г екзаменаційний білет, говорити по-англійськи, три будинки;

Д стрибнути якнайвище, на слідуючий день, приїхати ввечері.

ВАРІАНТ 2

1. Позначте рядки, у яких твердження є хибними:

- А Словосполучення – це поєднання двох повнозначних слів;
- Б Слова у словосполученні пов'язані сурядним зв'язком;
- В Словосполучення є будівельним матеріалом для речення;
- Г За морфологічним вираженням головного компонента розрізняють дієслівні, іменні, прислівникові словосполучення;
- Д За ступенем злитості компонентів словосполучення поділяються на прості та складні;
- Є За смисловими відношеннями між компонентами розрізняють атрибутивні, об'єктивні, обставинні словосполучення.

2. Позначте рядок, у якому всі сполучення слів є словосполученням:

- А поводитися чесно, відчути біль, червона сукня, найбільш знайомий;
- Б бігти назустріч, мої думки, літо прийшло, підручники сестри, гарний настрій;
- В дуже сміливий, будемо малювати, рідне місто, вищий від брата;
- Г ліворуч від дороги, сидіти насупившись, купити подарунок, гори-велетні;
- Д побажати успіхів, новий телефон, відповідно до розпорядження, найкращий вчинок.

3. Позначте рядок, у якому всі словосполучення лексично зв'язані:

- А рідне місто, Охотське море, батьківська турбота, бісики пускати;
- Б пекти раки, накивати п'ятами, дивитися вовком, повісити носа;
- В Ісламська Республіка Пакистан, ромашка лікарська, кава по-турецьки, співати арію;
- Г неозначена форма дієслова, Великий Віз, розторопша плямиста, біла церква;
- Д Велика Ведмедиця, Суха Балка, глуха кропива, складносурядне речення.

4. Позначте рядок, у якому в усіх словосполученнях слова поєднані зв'язком прилягання:

- А на крилах пісень, ліс восени, підійти непомітно, побачити диво;
- Б повернутися додому, доручити малювати, прийти вчасно, швидше вітру;
- В дозволити вийти, гарно сказано, хитається з краю в край, піти праворуч;
- Г зробити сьогодні, поволі зростати, гаряче говорити, погожий день;
- Д розмова віч-на-віч, піти відпочивати, правильно сказати, йти на зустріч.

5. Позначте рядки, у яких усі словосполучення за будовою прості:

- А будемо розмовляти щиро, працювати занадто напружено, пропустити через хворобу;
- Б поезії Ліни Костенко, живе близько від мене, заспівати улюблену пісню;
- В учень одинадцятого класу, сузір'я Велика Ведмедиця, через мене заварилася каша;
- Г виростити в саду, вивчати протягом року, найбільш уважний учень;
- Д зустріти з радісною посмішкою, побувати на виставці, прочитати нову повість.

6. Позначте рядок, у якому всі словосполучення іменні:

- А будь-що із запропонованого, вивчений напам'ять, другий день, цікава виставка;
- Б троє з двадцяти, намальований фарбами, квітка нагідки, чесно грати;
- В високі показники, шість днів, дехто із студентів, розумніший від усіх;
- Г пишній цвіт, руки матері, дуже сильно, знання про природу;
- Д День Перемоги, сказати слово, тиха пісня, чийсь голос.

7. Позначте рядок, у якому у всіх словосполученнях атрибутивні відношення між компонентами:

- А тихий голос, сповнений надій, перший клас, хлопець-красень;
- Б твій олівець, згряя птахів, думка про товариша, збирати врожай;
- В відомий актор, написаний вчора, поїздка до Києва, сильний мороз;
- Г поворот праворуч, небо без хмар, цвіт акації, високі гори;
- Д старовинний рояль, річка Десна, читати лежачи, Петрів портфель.

8. Позначте рядок, у якому всі словосполучення однакові за морфологічним вираженням головного компонента:

- А п'ятий з кінця, сорок другий рік, четверо курчат, двоє із нас;
- Б світився наскрізь, спитавши сестру, буду збирати овочі, підготовлено вчасно;
- В осінній Чернігів, найглибше озеро, написати на камені, за давнім звичаєм;
- Г хтось із вас, чийсь ключ, на твоєму подвір'ї, кожний десятий;
- Д дуже слизько, високо в небі, тільки-но прийшов, найдорожче у світі.

9. Позначте рядок, у якому словосполучення відповідає такій характеристиці: синтаксично вільне, іменне, іменникове, смислові відношення – об'єктні, зв'язок – слабе опосередковане керування:

- А кава по-арабськи;
- Б перевірка відвідування;
- В у білій спідниці;
- Г подорож на кораблі.

10. Позначте рядок, у якому всі словосполучення побудовані правильно:

- А черговий по школі, на наступній зупинці, трохи сумний;
- Б любити тварин, три олівця, найбільш кращий;
- В зустрічатися по суботах, вищий сестри, чотири учні;
- Г безлюдний край, дякувати Вас, найбільш гарний;
- Д прийняти участь, побажати здоров'я, пісня про матір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

---

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Вопросы синтаксиса современного русского языка / под ред. В. В. Виноградова. – М. : Учпедгиз, 1950. – 410 с.
3. Гладіна Г. І. Ознайомлення студентів факультету початкового навчання зі складними випадками керування в українській мові (до питання формування комунікативних умінь студентів) / Г. І. Гладіна, В. К. Сеніна // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету : збірник. – Чернігів : ЧДПУ, 2002. – Випуск 10. – С. 84–87. – (Серія : Педагогічні науки).
4. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис : монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
5. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис : підручник для фак-тів мови і літератури пед. інститутів. Ч. II. / Б. М. Кулик. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Рад. школа, 1965. – 282 с.
6. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис : в 2 т. / за заг. ред. Л. А. Булаховського. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1951. – 518 с.
7. Мельничук О. С. Словосполучення / О. С. Мельничук // Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка. – 1972. – С. 51–117.
8. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – [7-е изд.]. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
9. Плющ М. Я. Граматика української мови в таблицях : навч. посіб. / М. Я. Плющ, Н. Я. Грипас. – К. : Вища шк., 2004. – 167 с.
10. Русский язык : учеб. пособ. / В. И. Кононенко, М. А. Брицын, Д. И. Ганич. – 2-е изд., дополн. – К. : Вища школа, 1986. – 416 с.
11. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання : навч. посіб. / І. І. Слинько, Н. В. Гувайнюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.

12. Современный русский язык : учеб. пособ. / Р. Н. Попов, Д. П. Валькова, Л. Я. Маловицкий, А. К. Федоров. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1986. – 464 с.
13. Сучасна українська літературна мова : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / С. О. Караман, О. В. Караман, М. Я. Плющ [та ін.] ; за ред. С. О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.
14. Сучасна українська літературна мова : підручник / [М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.] ; за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1994. – 414 с.
15. Сучасна українська мова : навч. посіб. / М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Квашук. – 3-тє вид., перероб. – К. : Вища шк., 1987. – 352 с.
16. Сучасна українська мова: Синтаксис : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. – К. : Вища шк., 2005. – 270 с.
17. Сучасна українська мова: Синтаксис : підручник / за ред. О. Д. Пономаріва. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
18. Удовиченко Г. М. Словосполучення в сучасній українській літературній мові : монографія / Г. М. Удовиченко. – К. : Наук. думка, 1968. – 288 с.
19. Українська мова: схеми, таблиці, тести : навч. посіб. / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кардащук, О. В. Кульбабська. – Львів : Світ, 2005. – 304 с.
20. Фортунатов Ф. Ф. О преподавании грамматики русского языка в средней школе / Ф. Ф. Фортунатов // Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды : в 2 т. / Ф. Ф. Фортунатов. – Т. II. – М. : Учпедгиз, 1957. – С. 429–462.
21. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – Л. : Учпедгиз, 1941. – 620 с.
22. Ющук І. П. Українська мова : підр. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В ІСТОРІЇ МОВОЗНАВЧОЇ НАУКИ.....	4
СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ У ЗІСТАВЛЕННІ З ІНШИМИ СИНТАКСИЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ.....	8
КЛАСИФІКАЦІЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ.....	10
1. Класифікація словосполучень за ступенем семантичного злиття компонентів	10
2. Класифікація словосполучень за морфологічним вираженням стрижневого (головного) слова	11
3. Класифікація словосполучень за структурою	11
4. Класифікація словосполучень за характером синтаксичних відношень	12
ВИДИ ПІДРЯДНОГО ЗВ'ЯЗКУ СЛІВ У СЛОВОСПОЛУЧЕННІ.....	13
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ВИДАМИ ПІДРЯДНОГО ЗВ'ЯЗКУ І СМИСЛОВИМИ ВІДНОШЕННЯМИ МІЖ СЛОВАМИ У СЛОВОСПОЛУЧЕННІ	15
СКЛАДНІ ВИПАДКИ ПОБУДОВИ І ВЖИВАННЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ	16
1. Узгодження числівників з іменниками	16
2. Особливості відмінкових узгоджень прикладки з пояснювальним словом	19
3. Уживання дієслівних безособових форм на <i>-но, -то</i>	20
4. Найпоширеніші помилки у побудові словосполучень на основі зв'язку керування.....	20

СХЕМА СИНТАКСИЧНОГО РОЗБОРУ СЛОВСПЛУЧЕННЯ	30
ЗРАЗКИ СИНТАКСИЧНОГО РОЗБОРУ СЛОВСПЛУЧЕНЬ	31
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИКОНАННЯ	33
КОНТРОЛЬНІ ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	48

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

ЯНКО Наталія Олексіївна

СИНТАКСИС СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Навчально-методичний посібник
для студентів
вищих педагогічних навчальних закладів
спеціальності 013 Початкова освіта

2-ге видання, виправлене і доповнене

Верстка та макетування *О. І. Полковник*

Комп'ютерний набір *Н. О. Янко*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17500-6250 ПР від 16.11.2010 р.*

Підписано до друку 08.12.2016 р. Формат 60×84 1/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк. арк. 3,02. Обл. вид. арк. 1,91.
Наклад 100 прим. Зам. № 819.
Редакційно-видавничий відділ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208
тел. 65-17-99. chnpu.tipograf@gmail.com